

Misbruik niet de naam van God (Het derde gebod)

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Exodus 20, 1-17

2^e schriftlezing: Ezechiël 13, 1-16

3^e schriftlezing: Matteüs 5, 33-37

Inleiding

Wij leven in een verwarrende wereld. Zoveel jaren na de Tweede Wereldoorlog beseffen we dat we niet de hele bevolking van toen kunnen indelen in goed en fout. Velen waren bang en probeerden te overleven. Psalm 1, die we hebben gezongen maakt een duidelijk onderscheid tussen mensen die Gods wet naleven en zij die dat niet doen. Dat kan een hulpmiddel zijn om op de goede weg te blijven, zo eenvoudig ligt dat in de werkelijkheid niet.

Mensen die de werkelijkheid willen forceren, grijpen naar krachttermen en misbruiken voordat ze er erg in hebben de naam van God. Het derde gebod beschermt een geheim af. Gewelddadige ideologieën hebben mensen klein gehouden met grootspraak. Maar het Godswoord is aan mensen gegeven om te bevrijden.

Thema: Misbruik niet de naam van God

Gemeente van Christus,

zweren bij een godheid doen mensen wanneer zij hun woorden kracht willen bijzetten. Ook plaatsen of voorwerpen waarvan de heiligheid van die godheid is afgeleid worden graag aangehaald in krachttaal. In wezen doen kwetsbare en vaak onzekere mensen te midden van de wisselvalligheden van het leven een appèl op het absolute, of althans iets of iemand waarvan zij menen dat daarin het absolute vertegenwoordigd is. Maar Jezus verwerpt die gewoonte. Wie eenvoudigweg waarachtig spreekt heeft zulke woorden niet nodig. Zweren en vloeken is een uiting van onmacht. Op die manier beschouwd wel begrijpelijk, maar daarom nog niet juist.

‘Gij zult den naam des Heeren uws Gods niet ijdelijk gebruiken’ stond er in de Staten Vertaling uit 1637. ‘Misbruik de naam van de Heer uw God niet’ schrijft de Nieuwe Bijbel Vertaling uit 2004. Maar wat betekent dat? Het klinkt wel duidelijk. Maar als je er even over nadenkt is het niet zo eenvoudig. De geleerden zijn het er niet over eens wat precies de oorspronkelijke bedoeling is geweest.¹ Er zijn vertalingen die gaan in de richting: ‘Je mag geen valse eed afleggen met gebruik van de naam van God’. Dit gaat terug op zeer oude joodse interpretaties. De betekenis komt dan in de buurt van het negende gebod over het nalaten valse getuigenis over je naaste te spreken.² Letterlijk staat er

in het derde gebod zoiets als het ‘lichtvaardig gebruikmaken (of het opnemen) van de naam van God’. Dat zou ook vloeken kunnen zijn. Maar de verwarring kan ontstaan omdat ‘de naam opnemen’ synoniem is geworden voor het afleggen van een eed.

‘Zo waarlijk helpe mij God almachtig,’ met deze woorden hebben vele leden van de Staten Generaal nu een jaar geleden trouw gezworen aan de koning. Anderen zeiden eenvoudiger: ‘Dat beloof ik.’ Ik heb het, met de woorden van Jezus ‘laat je ja ja zijn’ in gedachten, altijd een beetje wonderlijk gevonden dat juist christenen bij God zouden zweren en ongelovigen niet. Maar misschien begrijp ik het niet helemaal. Het is in ieder geval wel de gewoonte. Maar ook met dat beroep op juist de almacht van God in de officiële woorden van de eed heb ik moeite. Ik denk juist dat het staan voor je eigen verantwoordelijkheid, wat je toch doet als je trouw zweert, betekent dat je je niet achter een vermeende almacht van God kunt en wilt verbergen. Een beroep doen op zijn hulp is mooi, maar je moet het toch zelf doen.

Op taalkundige gronden kun je stellen dat het in het derde gebod om meer gaat dan alleen maar onwaarachtig spreken. Toch lijkt het aanvankelijk wel zo te zijn gebruikt. Dat komt omdat de naam van God in het oude Israël de kracht had van een bezwering. Die naam van God werd aan Mozes geopenbaard bij de brandende braambos.³ Die naam, dat was een programma: ‘IK ZAL ER ZIJN.’ Zo moest Mozes tegenover het volk Israël in slavernij in Egypte, zijn grote zender benoemen. En dit sprak God bij de braambos tot Mozes:

Zo wil ik voor altijd heten,
met die naam wil ik worden aangeroepen
door alle komende generaties.⁴

Met grote eerbied sprak men daarom in Israël van de naam van God. Hun heilig ontzag betekende ten diepste, dat zij zich realiseerden zoveel meer dan hun stamgod te aanbidden. Zij vereerden niet de God van hun volk, maar de Schepper van het geheel, van ook die andere volken dus. Wij kennen het enthousiasme van de psalmdichter:

Heer, onze Heer,

hoe machtig is uw naam op heel de aarde.⁵

Deze god was dus niet hun geheime wapen waarover zij konden beschikken in de strijd tegen de andere volken. Deze god was niet, bij wijze van spreken, 'hun grote broer' die je erbij kon halen wanneer je ruzie had met andere kinderen op het schoolplein. Deze God riep hen ter verantwoording net zo goed, nee eerder dan al die andere volken, omdat zij hem kenden!

Latere joden hadden zoveel ontzag voor de naam van de Heer, de 'sjem Adonai', dat ze de vierletterige Godsnaam uit eerbied nooit uitspraken. De vier letters JHWH worden ook wel het tetragrammaton genoemd. Ze vormen eigenlijk grammaticaal een vorm van het werkwoord 'zijn', mogelijk een archaische vorm van het onvoltooid deelwoord, de zijnde, de eeuwige, degene die er altijd bij is, die er niet niet kan zijn. Hoe ook vertaald, het is een woord dat klonk als een belofte, 'IK ZAL ER ZIJN'. Er werden leestekens bij geplaatst van het meer profane woord voor 'heer', adonai, waarmee ook aardse heren konden worden aangesproken. Uit eerbied voor God sprak en spreekt men dus in het jodendom de heilige Godsnaam niet uit. Die wordt alleen gelezen met de ogen en omschreven met de stem, uiterst voorzichtig behandeld dus, in eerbied verpakt. Het doel is eerbied. Uitdrukking wordt gegeven aan het feit dat niet jij over deze god beschikken kunt, maar dat deze god over jou beschikt door jou een opdracht te geven met je bestaan. Van God gaat onze levensopdracht uit. Het is niet zo dat wij mensen ons kunnen gaan tooien met zijn macht.

Zonder zo'n kritische houding dreigde de naam van God te verworden tot een magisch woord, zo u wilt een soort toverspreuk, waarmee mensen meenden elkaar en wellicht God te kunnen forceren, dwingen aan hun kant mee te doen. Het is niet zo dat het jodendom daar geen last van heeft gehad. Natuurlijk waren mensen gevoelig voor de verleiding. In het middeleeuwen en vroeg moderne chassidisme is religie vaak tot toveren uitgegroeid. Jezus heeft zich schrap gezet tegenover de wetsfetisjisten van zijn tijd. Geen enkele godsdienst is immuun als het gaat om het misbruik van de naam van God. Hoe vaak zie je niet op je televisie een bom ontploffen te midden van burgers in een stad in het Midden Oosten, om meteen daarop 'Allah akbar!', 'God is groot!' te horen roepen. Dat mag inderdaad vloeken heten!

De profeet Ezechiël vaart uit tegen valse profeten omdat zij spreken op eigen gezag. Hun woorden zijn leeg omdat er geen realiteit aan ten grondslag ligt. Het verwijzend karakter deugt niet. Het zijn dus valse woorden. Ten onrechte noemen zij zichzelf profeten. De volmacht door God aan mensen gegeven wordt in de ogen van Ezechiël misbruikt. Op een andere plaats in het profetenboek Ezechiël gaat God tegen de valse

herders te keer. Zij misbruiken, in de woorden die de profeet moet doorgeven, de schapen. De kudde aan hen toevertrouwd wordt niet geleid, maar misleid. De schapen worden misbruikt.⁶

Vandaag is het 4 mei. Wij gedenken in dankbaarheid de offers die zijn gebracht voor onze vrijheid. Wij beseffen hoe gezegend we zijn te leven in een vrij land. Wij willen elkaar waarschuwen dat dit niet vanzelfsprekend is. Hoe vaak zijn mensen betoverd wanneer een leider gouden bergen beloofde. Hoe vaak heeft een beroep op het absolute mensen verleid om hun kritisch denkvermogen te laten verdoven. We kennen de meeslepende redevoeringen van Adolf Hitler. We hebben de beelden gezien van de vele tienduizenden, de juichende massa's, de volkshysterie. We weten dat het appèl op absolute gehoorzaamheid van brave burgers dodelijke robots heeft gemaakt. We denken dat zal ons niet gebeuren. Maar waar ligt onze fundamentele loyaliteit eigenlijk? Nemen wij wel eens de tijd daarover na te denken?

Mensen in Duitsland moesten, nadat Hitler aan de macht gekomen was, een eed zweren op de Führer persoonlijk.⁷ Er werd sinds 1934 door de Wehrmachtsoldaten nog altijd bij God gezworen, maar het was de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan Adolf Hitler die werd beloofd.⁸ Dat was heel wat anders dan de eed die sinds 1919 gebruikelijk was, namelijk trouw aan het Duitse Rijk en zijn wettige inrichting.

Wanneer God in de samenleving uit beeld verdwijnt kunnen er heel verschillende dingen aan de hand zijn. Misschien vond zijn verering plaats op oneigenlijke gronden. Misschien was God, ondanks alle goede bedoelingen, tot een afgod uitgegroeid. Misschien was de godsdienst ontspoord tot een tirannieke machtssysteem, waar mensen nodig van moesten worden bevrijd. De slavernij van Egypte heeft vele vormen, ook godsdienstige. Maar het kan ook heel anders zijn. God kan ook uit beeld verdwijnen omdat iedere keer dat zijn naam werd gebruikt niets anders meer werd gehoord door de mensen dan een ijdele klank, een loze kreet die nergens op slaat.

Maar wie God denkt te kunnen afschaffen heeft daarmee niet automatisch de mensheid bevrijd. In het vacuüm dat dan ontstaat kan gemakkelijk een mens zich als een god gaan gedragen. Wij allemaal kunnen weten tot welke afschuwelijke taferelen dat kan leiden.

Laten wij daarop letten dat ons gebruik van de naam van God zuiver zal zijn. Laten wij elkaar corrigeren wanneer dit niet goed gebeurt, ook in onze eigen kerk. Laten wij daarbij letten op een goed verband tussen woorden en daden. Dan is het niet nodig om boven onze macht te spreken. Dan zal de naam van God

kunnen klinken als een zegen.

Amen.

Uitzending en zegen

Wanneer u van hier gaat, weet het, u bent gezegende mensen. In Numeri (6,27) spreekt de Heer tot Mozes over de priesters: 'Zo zullen zij mijn naam op de Israëlieten leggen, en ik zal hen zegenen.' Het zijn die

oude woorden die over zovele generaties zijn uitgesproken, die ook u mag horen als voor u persoonlijk bestemd.

De Heer zegene u en behoede u;
De Heer doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;
De Heer verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Noten

¹Childs, B.S., *Exodus. A Commentary*, London 1982, 409-412.

²In het derde gebod gaat het om het Hebreeuwse 'saw' dat dichterbij liegen ligt in de zin van iets zeggen zonder grond, een loze uitspraak doen. In het negende gebod gaat het om 'saqer' dat is valse getuigenis spreken.

³Exodus 3.

⁴Exodus 3,15b.

⁵Psalm 8,2.

⁶Ezechiël 34.

⁷Wikipedia, lemma 'Führereid'.

⁸De eed op de Führer: 'Ich schwöre bei Gott diesen heiligen Eid, dass ich dem Führer des Deutschen Reiches und Volkes, Adolf Hitler, dem Oberbefehlshaber der Wehrmacht, unbedingten Gehorsam leisten und als tapferer Soldat bereit sein will, jederzeit für diesen Eid mein Leben einzusetzen.'

